

Jean Zermatten* ile Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 30 Yılı Üzerine Söyleşi

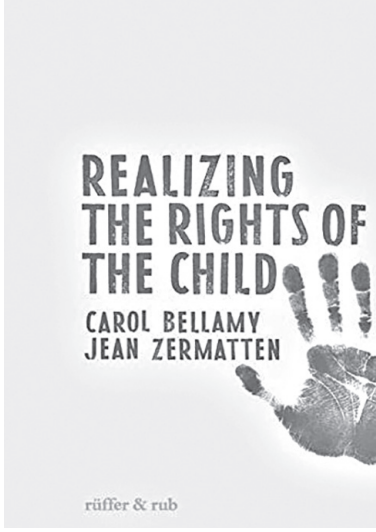
Jean Zermatten, BM Çocuk Hakları Komitesi'nin başkanlığını da yapmış, çocuk hakları alanında dünyanın önde gelen isimlerinden biridir. 1980-2005 arasında İsviçre Vale Kantonu Çocuk Mahkemesi Başkanı olarak görev yapmıştır. İsviçre'de bulunan Uluslararası Çocuk Hakları Enstitüsü'nün kurucusu ve 1995-2014 yılları arasında başkanıdır. 2005'te üyesi olduğu BM Çocuk Hakları Komitesi'nde 2007-2011 arası başkan yardımcısı, 2011-2013 döneminde ise başkan olarak bulunmuştur. Friburg ve Cenevre Üniversitelerinden fahri doktor ünvanları verilen Zermatten Cenevre Üniversitesi'nde ders vermektedir.

Kendisine dergimizin Çocuk Hakları Sayısı'na özel röportaj teklifimi kabul ettiği ve sorularıma verdiği değerli cevaplar için teşekkür ederim.

Memduh Cemil Şirin

MCS: Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 30. yılını kutluyoruz. Sözleşme'nin yeni bir devir başlattığını ve Milattan Önce-Milattan Sonra örneğine benzer bir Sözleşmeden Önce-Sözleşmeden Sonra durumu olduğunu söyleyebilir miyiz? Size göre Sözleşme'nin çocuklar için önemi nedir?

JZ: Aynı ifadeyi kullanmam biraz zor çünkü 1989'da devrim olsa da takvimi değiştirmedik... Devrim, çocuğu ilginizin, kaygımızın, iyiliğimizin bir nesnesi olarak görmemiz yerine yaşına ve olgunluğuna bağlı olarak kendi başına kullanabildiği hakları olan bir çocuğa dönüştürmeye dayanmaktadır. Çocuk, bakımdan yararlanan ve koruma muhatabı olmak yerine hak sahibi kimse statüsüne geçmektedir. Bu bakımlardan, 1989'den öncesi ve sonrası var denilebilir.

MCŞ: Sözleşme'ye eleştirel gözle bakmanızı istesem: Sözleşme'de unutulmuş veya eksik olan neler var? Sözleşme'nin zayıf yönlerini anlatır mısınız? Daha iyi bir sözleşme hazırlamak mümkün müydü veya hala mümkün mü?

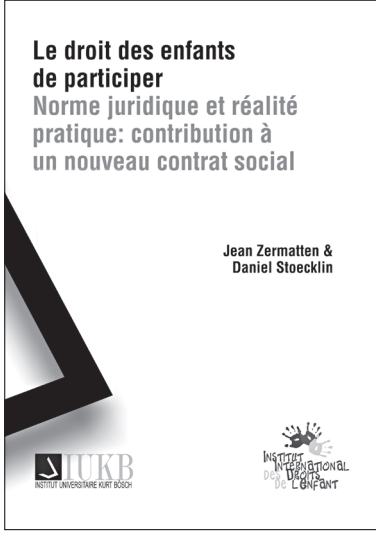
JZ: Sözleşmede az sayıda eksik var çünkü başından itibaren kapsayıcı, bütüncül bir sözleşme arzusu vardı. Bu, bütün durumlarda bulunan çocukları ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetleri göz önüne almak demektir. Sözleşme'nin başlıca "unutulmuşları" ise çocukları, gençleri ilgilendiren çevre ve iklim gibi güncel sorunlar. Kısacası,

Sözleşme'nin yeterince "yeşil" olmadığını ve fosil yakıtla çalıştığını söyleyebilirim...

MCŞ: Bu noktada, Sözleşme'nin felsefesi ile ilgili tartışmalara yönelik düşüncenizi merak ediyorum. Özgürlükçü ve korumacı tezler bu tartışmanın iki ana hattını oluşturuyor. Bu tartışmanın hiç biteceğini sanmıyorum çünkü sözleşmede koruma ve özgürlük maddeleri birlikte bulunuyor. Dolayısıyla, iki tez de kaynağını Sözleşme'den alıyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Sözleşmenin felsefesini nasıl değerlendirmek gerekir?

JZ: Bana göre bu iki tez arasında karşıtlık yok. Sözleşme çocukla ilgili üç sabitten oluşmaktadır: 1) çocuk bağımlıdır = yardıma, bakıma ve hizmete ihtiyaç duymaktadır; 2) çocuk kırılmalıdır= engellilik, göç, adalet gibi zor durumlardan kaynaklı olarak koruma ve özel bir ilgiye ihtiyaç duymaktadır; 3) çocuk yetkindir = düşünebilir, düşüncelerini dile getirebilir, tercihlerini ortaya koyabilir ve kararları etkileyebilir. Bu üç sabit, Uluslararası kural koyucuları çocuklara hizmet (yardım) hakları, koruma hakları ve katılım hakları tanımaya yöneltmiştir.

Bu üç hak grubu birbiri ile zıtlık içermez, tam aksine birbirini tamamlamaktadır. Bundan dolayı, çocuğun düşüncesini ifade etme, görüşünü ortaya koyma imkanı olmadığı bir durumda korumadan bahsedebilmek mümkün değildir. Çocuğun düşüncesini aldıktan sonra, karar

verici kararını verir.... Karar verme sorumluluğu çocuğa ait değildir; sorumluluk yetişkinindir. Yetkin çocuk hak öznesine dönüştükçe yaş ve olgunluğu doğrultusunda hayatının belirleyicisi haline gelse de hayatının mutlak efendisi değildir. Kısmen ve aşamalı olarak “özgürleştirilmiştir”...

MCŞ: Sözleşmeden sonra pozitif hukukta önemli gelişmeler yaşandı. Sözleşme öncesi döneme göre çocuk haklarının korunması ve gelişimine dair bir çok ülkede kanunlar çıkarıldı. Buna karşın, bugünkü çocuklar sözleşmeden

önceki çocuklar gibi büyük sorunlar yaşamaya ve hak ihlallerine maruz kalmaya devam ediyorlar. Nerede hata yapıyoruz?

JZ: Sözleşme'nin devletlerin çocuklarla ilgili sistemlerinde büyük değişimleri tetiklediği çok doğru: Kanunlar, hizmetler, yardımlar, uzmanlar... Bu, devletler tarafından imzalanarak onaylanan yükümlülüklerin bağlayıcı olmasından kaynaklanmaktadır. Keza, hakları ihlal edilen çocuklara bireysel şikayette bulunma imkanı tanıyan sözleşmeye ek ihtiyari protokol, Sözleşme hükümleri ile uyumu arttırmaktadır ve sistemlerin iyileştirilmesi yönündeki bu değişimi hali hazırda ve gelecekte hızlandıracaktır.

Buna karşın, çocuk hakkı ihlalleri devam etmektedir. Bu çelişkili mi? Hem evet hem de hayır.

EVET çünkü ihlallerin azalacağı düşünülüyordu; çocuk işçiliği, çocukların silahlı ve terör çatışmalarına karışması, kurum bakımından yararlanan çocuklar, özgürlükten yoksun bırakılmış çocuklar gibi alanlarda anlamlı bir ihlal azalması oldu. Buna karşın, ihlaller tam olarak ortadan kaldırılamadı.

HAYIR çünkü Sözleşme, öncesinde ihmal edilen, görülmek istenmeyen bir çok konuyu gün yüzüne çıkardı ve ortaya koydu: Cinsel sömürü, satış yoluyla evlat edinme, aile içi şiddet... Daha önce görmediğimiz şeyleri görür olduk... İhlaller vardı ama ne adı konuyor ne de açığa çıkarılıyordu. Ben buna Sözleşme'nin ayna etkisi diyorum: Yanlış olanı göstermek...

Justice Juvénile : les Fondamentaux

Edité sous la direction de
Philip D. Jaffé
Michel Lachat
Paola Riva Gapany
Renate Winter
Jean Zermatten

MCŞ: Sözleşme deyince çocuğun yüksek yararı ilkesinden bahsetmeden olmaz. 30 yılın sonunda ilkenin kazanım ve katkılarını nasıl açıklarsınız?

JZ: Bence çocuğun yüksek yararını soyut ve tanımlanamayan bir ilke olarak düşünmemek gerekir. Çocuğun yüksek yararını “çocuğun yüksek yararının öncelikli bir düşünce olarak göz önüne alındığını görme hakkı” olarak anlamak gerekir. Bu ikisi birbirinden çok farklıdır çünkü ikinci bakış, bireyselleştirme (veya her olayı kendi özgünlüğünde değerlendirme) prensibini doğurur ve devlet için somut yükümlülükler anlamı taşır:

Kararın alınabilmesi için her bir çocuğun kişisel durumunu belirleme ve çocuk için en faydalı ve uyumlu gelişimi sağlayacak çözümü belirleme yükümlülüğü (uyumlu gelişim; fiziksel, ruhsal, sosyal, ekonomik, kültürel ve manevi gelişimi karşılayan bütüncül bir kavramdır).

Bu, devletleri her bir durum için bireysel değerlendirmeyi bütün usul ve işleyişlerde öngörmeye, çok sayıda farklı ve uygun çözümlere sahip olmaya ve çalışanları bu işi yapabilmeleri için eğitmeye, özellikle disiplinler arası kavramına, mecbur kıldı. Bu, bütün koruma, okul sağlık hizmetleri ve yargı organlarında olan esaslı bir gelişme.

MCŞ: Çocuk koruma alanında uzman olan Fransız hukukçu Pierre Verdier şöyle diyor: “ (Fransız Sosyal Hizmet ve Aileye ilişkin) kanunun çocuğun yararından her bahsedışı çocuğu bir hakkından mahrum etmek içindir”. Gerçekten de bazen çocuğun durumu dikkatlice incelenmeden ilkenin basmakalıp bir gerçekçe olarak neredeyse otomatik olarak kullanıldığı gözlemlenebilmektedir. Size göre, ilkenin doğru biçimde uygulanabilmesi için ne tür tedbirler alınmalıdır?

JZ: Bir önceki soruya verdiğim cevabın devamı olarak, bu değerli hukukçu çocuğun yüksek yararını ölüm cezası, şiddet, çocukların kuruma yerleştirilmesi gibi her türlü fantaziyi “yararlarına uygun” bularak meşrulaştırabilecek soyut ve tanımlanamaz bir kavram olarak alıyor.

Tekrar yukarıda söylediğime geri dönmeli ve Çocuk Hakları Sözleşmesi 3. maddesi 1. fıkrasını her bir çocuğun durumunun ciddiye alındığı, her durumun bireysel olarak incelendiği ve somut bir çözüm cevabı aldığı bir hak olarak düşünmek gerekir. Arkasından, karar verici başka bir çözüm yerine neden bu çözümü seçtiğini gerekçelendirmelidir; şu da unutulmamalıdır ki, bu değerlendirme-karar verme sürecinde çocuk dinlenmek zorundadır. Bu, devletleri bunları yapabileceği, amaca uygun sistemler kurmaya zorlamaktadır ve böylece devletler, (her defasında) hangi

yöntemlerle ne tür mekanizmalar kullandıklarını izah etmelerine gerek kalmadan çocuğun yüksek yararını bütün kararlarda göz önüne aldıklarını öne sürebilirler.

Bütün kararlara çocuğun yararının politik boyutu yani yasama organları tarafından alınan kararların da dahil olduğunu belirtmek gerekir.

MCŞ: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin eski başkanı olarak dünya ülkelerini gözlemleme imkanınız oldu. Dünya çocuklarının haklarına yönelik temel ihlallerden bahsedermisiniz? Bir de, iyi ülke örnekleri verebilir misiniz, örnek ülkeler var mı?

JZ: Bu soruya cevap vermek zor çünkü Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylayan 196 ülke var ve Sözleşme'nin uygulanmasında büyük bir çeşitlilik yanında devletlerin uygulama sırasında karşılaştığı sorunlar var. Basitleştirmek için şöyle söyleyelim: Bir grup ülke ekonomik, sosyal ve kültürel hakların, özellikle (eğitim, sağlık, koruma, beslenme, konut, sosyal güvenlik gibi) temel hizmetlere erişim, uygulanmasında gecikirken; diğer bazı ülkeler (görüşlerini ifade hakkı, çeşitli özgürlükler, özel hayata saygı, düşüncesini özgürce açıklama hakkı gibi) kişisel hakların tanınması konusunda sorun yaşıyor. 196 ülkenin hiç biri kolları bağlı durmadı ve hepsi çocuklara yönelik yükümlülüklerini ciddiye aldı. Çözülmesi gereken en karmaşık soru çocukları sadece hizmetlerin yararlanıcısı-faydalananı olarak

değil hukuk öznesi olarak düşünmek. Yetişkinlerin büyük kısmı çocuklarını kendi eşyaları olarak görüyor... En değerlisi ama yine de onların mülkü. Dolayısıyla bu mantalite ile yetkin çocuk gerçeğini kabul ettirmek zor...

Hiç bir şey yapmayan ülke olmadığı gibi, örnek denilecek, her şeyi yapmış ülke de yok.

MCŞ: *BM Çocuk Hakları Komitesi, çalışmalarını gerçekleştirmek için yeterli araçlara sahip mi? Bazen Komite'nin kaynak sorunu yaşadığına dair haberler görüyoruz. Komite'nin karşılaştığı engellerden ve daha etkin hale gelmesi için neler yapılması gerektiğinden bahseder misiniz?*

JZ: Çocuk Hakları Komitesi nicelik sorunu yaşıyor: Komite 196 ülkenin Sözleşme raporlarından başka 168 ülkenin Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol raporlarını, 176 ülkenin Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol raporlarını ve Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol kapsamında 45 ülkeden gelen bireysel başvuruları incelemek zorunda. Bu, incelenmesi gereken inanılmaz büyük bir doküman yığını, yapılması gereken oturumlar ve bilgi yığını demek. Üstelik Komite askeri düzen içinde çok zayıf lojistik destekle yılda sadece 3 ay toplantı yapıyor. Dahası, Komiteyi finanse eden Birleşmiş Milletler desteği tehdit altında ve bir yıldan diğerine acaba Komite yıllık 3 oturumu yapabilecek mi bilemiyoruz.

Aslında Komite kendi başarısının kurbanı ve 2 daire halinde çalışsa bile gecikmemeyi basaramıyor ve bu da sistemin güvenilirliği bakımından çok kötü.

Son olarak, Komite'nin sistemli saha araştırmaları yapacak biçimde yetkilerle donatılması gerekli; bu bugün yapabildiği bir şey değil.

MCŞ: *Eski bir Çocuk Mahkemesi hakimi olarak çocuk adalet sistemine dair görüşleriniz de bizim için değerli. Birçok ülkede çocuk adalet sisteminin yetişkinler için öngörülen sistemin hafifletilmiş hali olduğu gözlemleniyor: Çocuklar için de ceza var ama hafifletilmiş, özgürlükten yoksun bırakma var ama çocuklara özgü mekanlarda... Bize çocuğun iyiliğine uygun bir adalet sisteminin özelliklerini anlatır mısınız?*

JZ: Kanunla ihtilafa düşmüş çocukların yetişkin mahkemelerinde, hafifletilmiş cezalarla yargılandığı hibrid/karma sistemler uygun değil ama elli kadar ülkede hala böyle sistemler kullanılıyor.

Benim arzuladığım ve çocukların kendilerine özgü bir adalete sahip olacakları sistem:

- Yetişkin sistemlerinden tamamen ayrılan,
- Uzmanlaşmış, süreç boyunca müdahil olan bütün aktörlerin de (polisler, savcılar, avukatlar, sosyal çalışmacılar, hakimler ve karar uygulayıcılar) uzmanlaşmış olduğu,
- Normal adalet sistemlerinden (bastırıcı/cezalandırıcı) farklı, özgün amaçları olan (kaynaşma, yeniden uyum sağlama, rehabilitasyon),
- Uygun çözümleri olan (bakım, tedbir ve cezalar) ve onarıcı adalete (ceza arabuluculuğu) öncelik veren bir sistem.

Son olarak, (kurum da dahil hangi biçimde olursa olsun) özgürlükten yoksun bırakma sadece ağır suçlar bakımından başvurulacak son çare olmalı, mümkün olan en kısa süreli olmalı ve uygun eğitim aktiviteleri ile dolu olmalıdır.

MCŞ: Güncel bir konuya ilişkin yorumlarınızı da almak istiyorum: Refakatsiz çocuklar¹. Tarih boyunca çocuk algısı masumiyet ile tehlikelilik arasında gelişip gidiyor. Maalesef refakatsiz çocukların tehlike altında olarak algılanması gerekirken tehlikeli olduklarına dair algı ağır basmaktadır. Bana göre devletlerin refakatsiz çocuklara yönelik yaklaşımı Çocuk Hakları Sözleşmesi değerlerini içselleştirip içselleştirmediklerini göreceğimiz bir sınavdır. Devletlerin refakatsiz çocuklar konusunda doğru yolda olduğunu düşünüyor musunuz?

JZ: Refakatsiz çocuklar sorusu çok hassas bir konu. Tarih boyunca ilk defa çocuklar ebeveynleri olmaksızın göç ediyorlar ve mevcut sistemler böyle bir durumu öngöremedi. Bundan dolayı, yöntem, usul, kabul ve geri gönderme konularında büyük farklılıklar var. Kesin olan şey, refakatsiz çocukların üç dezavantajının olduğu: Çocuk olmak, göçmen olmak ve refakatsiz olmak. Böyle olunca haklarının ihlal edilme riski çok yüksek. Üstelik, tek sorunu bir suç olmayan (!) göç etmek olmasına rağmen çoğu zaman tehlikeli oldukları düşünülüyor (suçlu, şiddete başvuran, uyuşturucu satıcısı...).

Göçmen çocukların ağırlanması ve haklarına saygı duyulması için hükümler açık olmasına rağmen (özellikle aile birleşimi), devletlerin çocukların temsili, yaşlarının doğru tespiti, eğitim, sağlık ve koruma

1 Refakatsiz çocuklar, ana babasından ve diğer akrabalarından ailelerinden ayrı düşmüş, yasa veya gelenek uyarınca onlara bakmakla yükümlü bir büyükten de yoksun çocuklardır (BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.6, 2005).

hizmetlerinin sağlanması için amaca uygun sistemleri oluşturmadığını görüyoruz. Çocuklar sıklıkla hijyenik olmayan yerlere yerleştiriliyor, bakım hizmetlerinden mahrum kalıyor, okula gidemiyor hatta özgürlüklerinden bile mahrum oluyorlar (idari gözetim). Yani, haklarına riayet edilmiyor.

Devletlerin göçmen çocukların, özellikle de refakatsiz olanların, haklarına asgari saygıyı temin için yapmaları gereken çok iş var.

MCŞ: *Son olarak, Sözleşme'ye bir madde (veya çocuklar için yeni bir hak) ekleme şansınız olsa nasıl bir teklifiniz olur?*

JZ: Yeni bir hak değil ama temel bir kabul: Çocuğun onuru.

Düşünülebilecek bir şey olmasına rağmen Sözleşme onur konusuna bir madde ayırmamıştır. Ancak, Sözleşme çocuğun uyumlu gelişimini ve kişisel değerinin niteliğini desteklemeyi kendine çok önemli bir görev bildi. Çocuğun onuru, Sözleşme'de üstü kapalı olarak yer alan, Sözleşme'nin giriş kısmında atıfta bulunulan ama maddelerde açıkça ifade edilmeyen bir haktır. Yetişkinlerin çocuklar için ve çocuklarla birlikte dahil oldukları bütün süreçlerde çocuğun onuru ilkesine saygı duyulmalıdır. Şunu belirtmek gerekir ki, çocuğa tanınmış kişisel haklar (medeni hak ve özgürlükleri), hak öznesi haline gelen çocuğun onurunu tamamen tasdik etmektedir. Buna, çocuğun ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, dini, görüşü ve engeli dolayısıyla ayrımcılığa tabi tutulamayacağını ve yeteneklerinin geliştirilmesine saygı çerçevesinde (m.5) yaşam, hayatta kalma ve gelişim hakkına sahip olduğunu da eklersek çocuğa bakımımızın değiştiğini söyleyebiliriz. Bunlar, çocuğun kişisel değerini, yeteneklerini ve onurunu kabul etmekten başka bir şey değildir. Bu kabul, çocuğun onuruna özgü bir madde ile yapılmaldır.

* Jean Zermatten
jean.zermatten@childsrighs.org